

4. Рязанов М. Ю. Культурно-исторические особенности правового менталитета славян / М. Ю. Рязанов // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. конф. проф.-виклад. та аспірантського складу (Одеса, 20–21 трав. 2011 р.). – Т. 1. – С. 86–88.
5. Філософія правового виховання : навч. посіб. / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2012. – 248 с.

М. Б. Ценко, кандидат філософських наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МОРАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Будь-яка зміна соціально-економічних форм життя спричиняє трансформації у суспільній свідомості, в духовному житті суспільства. Суспільна свідомість змінюється повільніше базових, матеріальних основ. Характер, якість, спрямованість таких змін обумовлена змістом і динамікою економічних перетворень. Моральне «обличчя» українського суспільства сьогодні є яскравим свідченням того, як складно країна економічно перебудовується, як важко відбувається пошук шляхів подальшого розвитку держави. Суспільна свідомість зазнала суттєвих ударів і змістовних змін, які можна оцінювати як кризові для всіх складних форм суспільного життя, зокрема для моралі.

Моральна криза в українському суспільстві є продовженням і наслідком довготривалого політичного, економічного, правового, соціального експерименту щодо модернізації країни в контексті сучасних європейських вимог і тенденцій. У процесі цих перебудов суспільство стикається з кризами у різних сферах життя, які так чи інакше торкаються базових інтересів людей. Для сучасного українця кризовий стан – це не тільки стан його фінансової спроможності і матеріальних можливостей, а й стан його свідомості. В ситуації ринкової економіки, що становиться, соціальних, правових, освітніх та інших реформ, які ще не мають достатніх позитивних результатів, наслідків революцій, воєнної конфронтації, економічної нестабільності, корумпованості, зростання рівня злочинності, соціальної і правової незахищеності, значної соціальної маргіналізації тощо кардинально змінилося ставлення людини до сталих моральних орієнтирів життя.

Люди, пристосовуючись до життя в межах негативних обставинах, стають усе більш відокремленими один від одного, закритими. Залишаючись на самоті зі своїми проблемами, вони вимушені обирати такі форми дії, які є егоїстичними за своїм характером. Життя людини позбавляється перспекти-

ви, надії на позитивне майбутнє. Важливим стає день сьогоднішній з його потребами і задоволеннями. Людина концентрується на вирішенні нагальних потреб життєзабезпечення. Визначальними рисами сучасної людини стали превалювання емоційно-почуттєвого над розумовим, інфантильність, моральна байдужість до інших, до їх почуттів, потреб, нездатність до порозуміння, співчуття, взаємної допомоги, цинізм, жорстокість тощо.

Загальні моральні вимоги і норми утрачають не тільки свою актуальність, а й смислове змістовне навантаження. Основна моральна заповідь, яка передбачає поважне, прихильне ставлення і дію щодо інших людей, – позбавилося сьогодні своєї ціннісної суті – загальнолюдської орієнтації. У ставленні до іншого тепер переважає егоїстичне і прагматичне: якщо варіант дії і результат влаштовує її виконавця, то це найбільш прийнятний спосіб. Як це позначиться на іншому суб'єкті взаємодії – це справа того суб'єкта.

Трансформувалися й інші моральні заповіді й норми. Українці живуть у настільки криміналізованому середовищі, що чергова інформація про вбивства, суїциди, знущання тощо вже не бентежить душі. Навпаки, люди звикли до таких новин, із задоволенням стають учасниками телевізійних шоу, в яких детально «смакуються» подробиці різних злочинів. Тим самим культивуються найнижчі природні потреби й люди душевно черствішають, знижується межа жалю, співпереживання.

Зрада, обман, безвідповідальність на різних рівнях суспільного життя, починаючи з верхніх ешелонів влади, закінчуючи міжособистісними стосунками, стали буденним явищем. Вірність, відданість, порядність частіше викликають зневажливу посмішку і нерозуміння. Нормальним, навіть справою честі вважається мати коханку (коханця), звичайною справою є зраджувати друга, ошукувати компаньйона у бізнесі, не дотримуватися слова, не враховувати інтереси близьких, дітей, обманювати колег і друзів, красти, вбивати заради легкої здобичі. Отже, моральні норми: бути чесним, вірним, надійним, відповідальним, – також змінили свої полюси.

Поняття совісті майже зникло з лексики українців. Це складне утворення моральної свідомості, яке означає здатність особистості усвідомлювати свій суспільний обов'язок, вимагати від себе його виконання та оцінювати результати цього виконання. У такому визначенні поняття совісті сьогодні відоме переважно фахівцям. Для пересічної людини дія за совістю стала взагалі суперечити здоровому глузду, адже діяти за совістю – це діяти проти власних прагматичних інтересів. Людина майже втратила здатність жертвувати своїми потребами заради інших, а, разом із тим, і морально вчиняти за власним вольовим примусом.

Вищі моральні цінності – честь і гідність – нівелюються в контексті приватних потреб і задоволень, якщо не відповідають власній зацікавленості

в результаті. Поняття честь і гідність фігурують в юридичних законах, проте часто вузько розуміються, не розрізняються і формально виконуються.

Аналізуючи типову поведінку людей, слова, вчинки, які обираються, виявляється масова нездатність людей до морального вибору. Свобода вибору в сучасному варіанті не передбачає наявності особистих сталих моральних настанов, які визначають вибір. Вчинок частіше обумовлений конкретним приватним розрахунком чи користю, для чого придатні будь-які засоби без усвідомлення моральної відповідальності.

Сучасна історія моральності українського суспільства наповнена безліччю фактів нелюдських вчинків, жорстокої боротьби між людьми, насильства, пригноблення, корупції, бруталності тощо, яких ще не знала країна. І це скоріше є історією аморальності, в якій навіть окремі приклади власне моральних вчинків (благодійність, усиновлення, волонтерство) не завжди виявляються альтруїстичними.

Такі моральні трансформації, безумовно, не викликають оптимістичних настроїв, планів. За оцінками соціологів, філософів, соціальних експертів на цей період у сучасного суспільства немає достатніх підстав сподіватися на швидкий вихід з моральної кризи. Та ситуація, в якій знаходиться країна останні десятиліття, виявилася певним соціальним потрясінням, що спричинило руйнацію сталих моральних засад і викликало трансформації моральних ціннісних орієнтирів. Науковці, що аналізують стан моралі в нашому суспільстві, характеризують його як такий, що загрожує національній безпеці країни.

Проте не можна погодитись із тими прогнозами, в яких стверджується про тотальну моральну деградацію суспільства, руйнування моралі як такої. Адже існують об'єктивні передумови і суб'єктивні чинники функціонування моралі.

По-перше, слід зважати на об'єктивний характер існування моралі. Суспільна форма життя вимагає від людини дотримання численних суспільних норм. Життєдіяльність, взаємодія, спілкування, як способи існування людини, відбуваються через виконання таких норм. Мораль серед усієї сукупності норм є стрижневим системоутворюючим елементом. Вона створює умови для збереження колективних форм життя, цілісності суспільних відносин. Основним призначенням моралі є регуляція і стабілізація різноманітних відносин у суспільстві з гуманістичних позицій. Її норми і цінності мають відносно сталий характер, що саме і забезпечує гармонійне співіснування індивідів та функціонування суспільства. Руйнування або знищення моралі може свідчити тільки про зникнення самого суспільства.

Отже, мораль є ознакою суспільства і, разом із тим, його підґрунтям. З другого боку, мораль може змістовно змінюватися відповідно до конкретно-історичних умов розвитку суспільства. Чи можна ті моральні трансформації, які зараз відбуваються, назвати початком нових змін? Найімовірніше,

відповідь негативна. Проте критична моральна ситуація, яка визуалізувалася, – це сигнал (подальша моральна деградація загрожуватиме суспільству в цілому) і поштовх до змін у розумінні моралі і виробленні нових моральних орієнтирів.

Здебільшого за своєю суттю люди прагнуть добра, допомоги, співчуття собі та іншим. Проте зовнішня ситуація ставить їх в умови, коли вимагається прагнути користі та турбуватися про себе. Моральні настанови минулого виявляються неефективними, нераціональними. Але таких, які б задовольняли потребу дня – не вироблено. Для багатьох фізичне і психологічне навантаження перебільшує можливості духовного напруження. А здійснюватися в моралі – це велике напруження, яке вимагає, з одного боку, знань і волі кожної конкретної особистості, з другого – задовільних соціальних, ідеологічних, економічних умов існування, тобто волі, дій держави і суспільства.

Українська спільнота має величезний моральний потенціал, духовну силу й витримку, адже, незважаючи на надзвичайно складні умови існування, спроможна ще зберігати людське обличчя, хоча б на рівні найближчих людських стосунків. Традиційні моральні цінності існують завдяки старшому поколінню українців, які зберігають моральну пам'ять загальнолюдських цінностей. Чимало родин стурбовані моральним складом своїх дітей. Створити мораль не можна штучно і швидко. Це процес довготривалий і передбачає творчість усього суспільства. Відновлення морального «здоров'я» народу можливе через створення таких умов, як соціально-економічна стабілізація в країні, створення державного контролю за суспільною моральністю, відновлення фундаментальної етичної освіти та системи морального виховання.

М. В. Яцюк, кандидат історичних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЕРХІВКИ У ДОБУ БОРОТЬБИ ЗА ВЛАДУ МІЖ ГЕТЬМАНАТОМ І ДИРЕКТОРІЄЮ 1918 р.

Цього року виповнюється 100-річчя початку Української революції 1917–1920 рр. Українська революція як суспільно-політичний, державотворчий і націотворчий феномен потребує подальшого уважного і неупередженого вивчення. На наш погляд, корисним буде розгляд цього українського явища